

Viktor Dyk (1877 – 1931): Krysař (1915)

I

„A vaše jméno?“

„Nejmenuji se; jsem nikdo. Jsem hůř než nikdo, jsem krysař.“ Muž, který takto mluvil, stál se vzpřímenou hlavou před vraty domu, v nichž se do soumraku bělala ženská postava. Hleděl na ni svýma temnými, pátravými očima. Byl vysoký a štíhlý, štíhlejší ještě ve svém přiléhavém sametovém kabátci a v úzkých nohavicích. (...) Neměl při sobě ani zbraně, ani hole, ač se zdálo, že přichází z daleka, po cestách, jež vždy jisty nebyly. Svíral zato něco dlouhého a ozdobného, co budilo zvědavost ženy, s kterou hovořil. Byla to píšťala cizokrajné práce, jaké dosud neviděla.

„Krysař,“ zasmála se žena ve dveřích. „Přicházíte včas do Hameln. Není tu krysaře; zato krys je tu mnoho. Vysvětlete mi, krysaři, odkud se berou krysy? Nebývalo jich dříve, jak nám říkají.“

Krysař pokrčil rameny.

„Odkud jsou, nevím. Jsou však v každém z vašich domů. Hlodají bez ustání; hlodají dole ve sklepech, hlodají tam, kde jich nevidíme. Stanou se však dotěrnými a stoupají pak výše. Představte si, že se náhle při hostině zjeví krysy... Připravujete hostinu, svatbu, křtiny, což já vím?“

Žena ve dveřích se zasmála hlasitě.

„Jste cizinec, je zřejmo, že jste cizinec. Nejsem vdána, krysaři.“

Krysař se uklonil.

„To nevadí... nijak to nevadí. Nuže, povolají krysaře. Krysař píská a píská, až vyvede všechnu havěť z jejích skrýší. Jde za ním jako omámená. Zavede ji do řeky, do Rýna, Dunaje, Havoly, Vesery. A dům je prostý krys. (...)

Ale je-li tomu tak, nepomyslí nikdo na krysaře. Krysař, cizinko, je muž, který nezůstává, ale jde. Lidé vidí ho rádi přicházet. Ale odcházeti vidí ho mnohem raději. (...)

Cítím to, cizinko. Lidé nemilují krysaře; bojí se ho pouze. (...)

Mám zvláštní nadání vyhánět krysy... Má píšťala zní tak tiše. Krysy slyší a jdou. Není takového krysaře mimo mne. Povím vám něco, cizinko, která se umíte tak zvonivě smát. Nikdy jsem nepískal plným dechem; byl to vždy tlumený zvuk. Kdybych pískal plně, ne pouze krysy šly by za mnou.“

Krysař domluvil. Oči uhasly a svěsil bezděčně ruce s píšťalou. (...)

Děvče stálo zamklé a nespouštělo očí s píšťaly a krysaře. Když krysař mlčel, řekla zcela tiše:

„Líbíte se mi, krysaři. Nežli přišel soumrak, viděla jsem ve vašich černých vlasech stříbrné nitky. Nežli jste promluvil, pozorovala jsem na vašem čele vrásky. Ale přesto se mi líbíte. Milovalo vás jistě mnoho žen.“

„Snad,“ odvětil krysař. „Nepamatuji se.“

Slova krysařova měla podivný a jímavý přízvuk. Děvče zvažnělo. Naklonilo se ke krysaři tak, že cítil téměř horký jeho dech.

„Líbíte se mi, krysaři,“ děla. „Ale na vašem místě zapískala bych na píšťalu – plně – vší silou –“

„Víte, co by to znamenalo?“ otázal se krysař temným hlasem. „Já to nevím. Víím pouze, že mne časem pojímá úzkost. Hledím na svou píšťalu jako na něco, co mnohé zahubilo a co ještě mnohé zahubí. (...) Pobyl jsem zde příliš dlouho, cizinko.“

„Ne,“ pravila. A pak šeptala tiše: „Říkejte mi Agnes.“

„Agnes –,“ řekl. Mluvil měkce a hudebně. V jeho ústech vše nabývalo kouzla. (...)

Usmála se svěžím a čistým smíchem mládí a radosti. Znělo to jako zvony vzkříšení.

„Myslím, že tu máte co činiti; je tu mnoho krys.“

A vážněji dodala:

„Zůstaňte, krysaři.“

Neodpovídal. Zraky jejich se utkaly. Hleděla neklidně a tázavě do planoucího krysařova zraku. Větvička jasmínu chvěla se v její ruce.

„Mám milence,“ řekla.

Krysař vzal ji za ruku.

„Nechci ho viděti. Nechci o něm slyšet. (...) Ale kdybych ho viděl...“

Hlas krysařův zesmutněl a ztemněl. Znělo to vážně a varovně jako hrana.

„Ne,“ vydechla. Ale nebylo jisto, co znamenalo toto ne. Ocitli se na prudkém spádu, kde nečiní se kroky, kde zbývá pouze let. Podržel její ruku ve své a nechala mu ji. Stiskl. Stiskl ji prudce a vášnivě, že by byla vykřikla bolestí. Opakovala přesto stisknutí. Tato bolest ji omamovala.

„Agnes – –“ řekl.

Znělo to jako otázka a jako prosba.

Pohlédla na něho a usmála se.

„Ano,“ řekla. A bylo zřejmo, co znamenalo toto ano. Bylo zcela nahé, bez ostychu a bez výhrad. A děvče ve dveřích podalo krysaři snítku jasmínu.

II

(...) A krysař stále pobýval v Hameln.

Vyháněl krysy.

Byla to událost pro Hameln. Děti a staří provázeli ho na jeho cestách. Děti a staří divili se krysám, které šly za ním slepě do záhuby, fascinovány jeho píšťalou, sotva více slyšitelnou pro dobré a počestné občany města nežli vzdálené bzučení hmyzu.

A vlny řeky přijaly krysy a pohltily je. – Vlny řeky je přijaly a nesly do moře, do vzdáleného moře; nikdy už neporuší dobré chuti ctihodných kupců hanzovního města.

Krysař vyháněl krysy; ale kromě toho byl jiný důvod jeho pobytu v Hameln.

III

Sepp Jörgen, rybář, bydlil na břehu Vesery tam, kde se sbíhala s Havolou. Měl malý a chudý domek. Vedl život ubohý a nuzný.

Lidé všech cechů v Hameln posmívali se ubožáku. Chápal tak příliš těžko. Byl to dobrý, ale těžkopádný hoch. Říkali, že se usmívá a pláče až příštího dne. A měli pravdu. (...)

A přece Sepp Jörgen byl statný hoch, silných svalů, pevných pěstí. Statný a ne ošklivý hoch, hoch dobrého srdce a dobrých, poněkud zalekaných očí. (...)

A Sepp Jörgen žil, ničeho dále nečekaje.

IV

Milenec jmenoval se Kristián. Říkali mu dlouhý Kristián.

Měl plavé vlasy a modré oči. Měl všechno, co může mít občan v Hameln: počestné rodiče a zachovalé jméno a úctu k radnici a kostelu. Byl zaměstnán v obchodě svého strýce v podloubí náměstí v Hameln. Byl to soukenný obchod, známý široko daleko. A ježto strýc Kristiánův byl bezdětek, kojil se Kristián nadějí, že se stane dědicem. (...) Kromě toho miloval Agnes.

Agnes naslouchala.

Péčí její bylo, aby Kristián nevěděl o krysaři a krysař neuzřel Kristiána. (...)

V

Nad krásným hanzovním městem Hameln, pýchou všech obyvatelů, týčí se vrch Koppel, který jest jejich nemenší pýchou.

V neděli opouštějí měšťané brány města a svátečně vyšňořeni stoupají na Koppel. Stoupání je prudké a pot řine se z jejich čel; ale jak krásný pohled odtud na celé město a na celý kraj! (...)

Usaďte se a pohleďte dolů na město. Vyhřívejte se na slunci a užívejte nedělního klidu. Neboť kdybyste kráčeli dále, dojdete k propasti.

Propast zeje, chladná a hluboká. Nedohlédnete do ní. A hodíte-li tam kámen, padá tak dlouho. Vrch Koppel má své tajemství; propast není prý pouze propastí, ale je cestou. Tak říkají někteří smělejšího ducha, odvažující se až k okraji a zkoumající hádanku Koppelu. (...)

Říkají pouze, že cesta odtud vede pod zemí daleko. Daleko, daleko přes hory a řeky. Do Sedmihradská až. (...)

Jisto je, že propast lákala krysaře; stál nad ní zamyšlen a sám. Občanům v Hameln nelíbil by se výraz jeho očí; nebyla tu pouze propast, ale byly tu dvě propasti.

VI

Onoho dne ležel Sepp Jörgen na palouku poblíž své chaty, hlavu maje opřenu o kupu sena. Seno vonělo a Jörgen usnul malátným a těžkým spánkem.

Stalo se tehdy, že na Jörgenův palouk zabloudila dvě děvčata z Hameln. Byla to Lora, dcera řezbáře Wolframa, a Kätchen, dcera pekaře Grilla. Obě měly plavý vlas a zvědavé oči a obě byly opilé mládím. Přicházely rozesmáté svou krásou a zkrásnělé svým smíchem. (...)

Spící neuslyšel kroků. Jeho prsa zdvihala se a klesala v pravidelném rytmu; jeho košile byla rozhalena; bylo viděti jeho zarostlá a mohutně klenutá prsa. (...)

Oči děvčat hořely zvláštním ohněm. (...)

„Kdyby to nebyl Jörgen,“ pravila Kätchen, krčíc rameny.

A Lora, dcera řezbáře Wolframa, opakovala: „Kdyby to nebyl Jörgen.“

Seděly chvíli nad spícím, roztoužené a snad něžné, drážděny neurčitými sny o rozkoši a lásce. Vlna opojení zaplavila mladá jejich těla. Così je pudilo do náruče silného a svalnatého hochy. (...)

„Kdyby to nebyl Jörgen,“ opakovala Kätchen trochu lítostivě, „bylo by možno ho milovat. Není ošklivý. A jistěže málokdo by se mu mohl silou rovnat. Pravili mi, že s Jörgenem nejsou žerty.“

„– Příštího dne,“ mínila Lora. „Činí vše o den později. Ožení-li se kdy, tedy jistě si na svou nevěstu vzpomene až příštího dne. Chudáček, bude mít smutnou svatební noc!“

Slova Lořina, končící dušeným smíchem, probudila spáče. Prvý okamžik hleděl naprosto nejistě, neuvědomiv si místa ani času. Zíral na rozehřáté tváře děvčat podivným, užaslým pohledem. To bylo příliš mnoho pro bujný rozmar dívek z Hameln. Vypukly v nehorázný smích, smích daleko slyšitelný, v zdravý, smyslný a překypující smích, smích ženy, která by ráda hřešila. (...)

Zmizely, dříve než Jörgen se mohl vzpamatovati. (...)

VII

Noc byla vlahá a měsíčná. Náměstí v Hameln bylo pusté. (...)

Pouze u vrat domu řezbáře Wolframa (také počestný mistr pekařský Grill v něm měl svůj krádek!) choulilo se cosi jako člověk, ale zhroucené nějak a nelidské. Mělo to oči, oh, jaké žízňivé oči, upřené na jediný bod! (...)

Byl to pouze Sepp Jörgen.

Nemluvil. Hleděl na vrata, jako by byla v jeho pohledu moc je otevřít. Ale vrata byla dobře zamčena. Řezbář Wolfram a pekař Grill zajisté spali; možná, že také Kätchen a Lora. Rozhodně byla okna zavřena a nebylo chuti je otevřít. (...)

Tu se mihl za jeho zády stín, dlouhý a ironický stín, vržený krysařem.

Krysař bloudil ulicemi; krysař míval neklidné noci.

Krysař sklonil se nad Seppem Jörgenem...

„Vstaň, Jörgene.“

Rybář hleděl tupě a nechápavě; co mu chtěl krysař?

„Vstaň, Jörgene,“ pokračoval krysař. „Prošel jsem mnoho krajů a viděl jsem mnoho měst. Pravím ti proto, abys vstal. ...muž, který klečí, není už docela mužem.“
Ale Sepp Jörgen neslyšel, hleděl kamsi do oken nebo do prázdna. (...)

VIII

V neděli, po slavné mši, bylo živo a rušno v hospodě „U žízivého člověka“. (...)

Oné neděle seděli u stolu konšelského dva ctihodní a rozšafní sousedé.

Prvý, Gottlieb Frosch, byl truhlář znamenité pověsti, který byl schopen vyhověti komukoli v městě, a ne pouze v městě Hameln. (...)

Soused Froschův byl Bonifác Strumm. Byl menší a útlejší. Svého cechu byl krejčí. Také Strumma znali široko daleko. Vypravovalo se, že sem jezdí až z Hannoveru bohatí měšťané, aby se svěřili zkušenému oku a zkušené ruce Strummově. (...)

Opodál stolu konšelského seděl krysař.

Seděl sám.

Občané města Hameln nebyli si jisti, jak se chovati ke krysaři. Bylo jednak jisto, že vykonal městu platné služby. Bylo jisto, že jeho píšťala měla podivuhodnou moc. Naproti tomu zůstávalo něco neobjasněného a podezření vyvolávajícího. Tak například nebylo jisto, kdo je krysař, ctihodné-li jeho přátelstvo a správný-li směr jeho cesty. Bylo také nejasno, jaký je pramen jeho moci nad něčím tak drzým a tak šeredným, jako jsou krysy. Bylo nejasno, požehnal-li kněz krysařově píšťale; a kdyby požehnal, jaký to byl kněz. (...)

Při počátku svého pobytu v městě Hameln navštívil krysař radnici. Ukázal svou píšťalu a nabídl se, že vyvede všechny krysy z města. Krysy byly tehda tak nestydaté, že ani radnice neušetřily... a obec... smluvila s krysařem odměnu, která nyní, když krysy zmizely, zdála se poněkud přemrštěnou. Bylo to sto rýnských, suma pro obec citelná a nepoměrná k malé námaze krysařově.

Onoho dne umínil si krysař, že připomene konšelům jejich slovo. (...)

Povstal a zamířil ke konšelskému stolu.

„Jsem krysař,“ pravil a uklonil se před Froschem a Strummem. (...)

„Jsem krysař,“ pokračoval odvážlivec, „a vykonal jsem smluvené dílo. Krysy odpluly dávno k moři; ale svých rýnských jsem dosud nedostal.“ (...)

Ale Frosch a Strumm nebyli lidé, které by bylo tak lehkou zmašti. Přehlíželi dokonce nepřiměřenost takovýchto připomínek v síni tak veřejné; Frosch pokrčil rameny a hbitý Strumm odvětil krysaři vážně a důstojně vývody, které den předtím přednesl v radě města Hameln učený a moudrý muž, práv a zvyklostí znalý.

„Především smlouva, o které mluvíte, není hotová a platná, poněvadž jedna ze stran smlouvajících se, totiž město Hameln, ovšemže byla jistě a právoplatně označena; naproti tomu strana, které by se mělo plniti – přesně a právoplatně uvedena není, ba v městě Hameln a okolí plně je neznáma. (...)

Krejčí Strumm napil se opět a oddech si zhluboka. Nepohyboval se příliš volně na této půdě. Gottlieb Frosch uznal chvíli za vhodnou k zprostředkování.

„Přesto,“ pravil rozvázně, „kdybyste prokázal svou totožnost, jsem toho názoru, že příslušela by vám mzda. A já jsem ochoten, kdybyste nějak rozumně snížil své požadavky, spravedlivé nároky vaše v radě podporovati. Ale uvážíte, že není tak nesnadné vyháněti krysy. Nesmí se to přeceňovati. Zapiskáte a jdou. Kdežto než vyrobím já lože, na kterém můžete spáti, jaká to námaha, práce. A přece má dílna je celý život: robím lože, kolébku a rakev. Je to celý svět, krysaři.“ (...)

Hosté „Žízivého člověka“ podívovali se trpělivosti konšelů, kteří tak mírnými a rozvážnými slovy odbyli nevhodný na tomto místě projev krysařův. Ale krysař byl dalek toho, uznati tuto umírněnost. Jeho tváře zrudly a on vstal, mávaje prudce pravicí – –

„Jsem krysař,“ rozkřikl se prudce, až se zdálo přítomným, že se okna venku zachvěla. „Jsem krysař a vy poznáte, že jím jsem. Není takového krysaře a nevím, bude-li ho kdy. Vykonal jsem svůj závazek; vy však ne. Mějte se na pozoru.“ (...)

IX

Krysař přecházel neklidně síní.

S rozšířenými zornicemi hleděla na něho Agnes. Její oči nedovedly se odloučit od jeho kroků. Byl ve svém hněvu krásný. Jeho oči planuly znepokojujícím ohněm a všechny jeho pohyby zkrásněly. (...)

Dlouho choulila se tak Agnes, neodvažujíc se slova ni pohybu.

Bála se neznámé moci krysařovy, které dobře nechápala, ale které podléhala chvílemi. Bála se a milovala svou bázeň. Milovala také krysaře.

Milovala také dlouhého Kristiána? Snad ho milovala včera. Snad ho bude milovati zítra. Ale nyní ho nebylo v této síni. Ani v jejím srdci ho nebylo.

Nikdo nedovedl tak milovat jako Agnes a nikdo nedovedl tak zapomínat. Po noci lásky probouzela se ráno s dětskýma a nevinnýma očima. (...)

Poznámky a vysvětlivky:

Gottlieb Frosch [gotlíp froš]; **hanzovní město** – jedno z obchodních severoněmeckých měst; **hrana** – pohřební zvon; **konšel** – dříve člen městské rady; **rozšafný** – uvážlivý; **rýnský** – druh zlaté mince; **Sedmíhradsko** – historická země v severozápadním Rumunsku, tradičně považovaná za atraktivní a poněkud tajemný kraj; v Dykově *Krysaři* má však především symbolický charakter; **soukenný obchod** – obchod se sukнем – pevnou vlněnou látkou; **Strumm** [štrum].

Viktor Dyk: Krysař: poznámky k interpretaci

Dykova **novela** *Krysař* je řazena k **novoklasicismu**. Ve shodě s klasicistní estetikou jde o **nadčasové téma** zpracované **úsporným stylem**, bez faktografických podrobností a s důrazem na **charaktery postav**. Historickou předlohou je německá **pověst** vytvořená jako výklad malby na skle v hamelnském kostele. Malba zachycovala muže hrajícího na flétnu a dav postav opouštějících město; oč šlo, není dodnes jasné.

Půdorys Dykova příběhu je vytyčen postavami a jejich dějovými liniemi. Na jedné straně **krysař** – tajemný a nadaný podivuhodnou mocí; na druhé straně **obyvatelé města**, reprezentovaní především Kristiánem a konšely: jsou to lidé zcela orientovaní na všední hmotný prospěch. Oceňují jen to, **co je viditelné a snadno pochopitelné**. Tajuplnost je zneklidňuje, a proto jí raději pohrdají.

Mezi těmito póly žijí **Agnes** a **Sepp Jörgen**. Agnes je krysařem okouzlena. Podáním větvičky s květy dává najevo, že touží vystoupit z omezujícího rámce tuctového života. Je chytrá a vnímavá: jako první vyjádří paralelu mezi krysami a lidmi. Avšak v rozhodující chvíli ji zradí nedostatek odvahy: **Agnesin** paralelní vztah s krysařem a Kristiánem není jen frivolností krásné dívky, ale signalizuje **nedostatek vůle ke vzpouře**, neboť ta je spojena s vykročením do nejistoty.

Krysař je zkušený, ale i on má své citlivé místo: také touží po štěstí, které dosud nepotkal. Do Agnes si – mylně – projektuje svůj ideál dokonalé životní lásky. Těžké zklamání jej dovede k tvrdé pomstě, při níž však zahubí také sám sebe; kdyby tak neučinil, stejně by navěky zůstal sám a s vědomím, že osudový vztah se mu zhroutil – jeho život by už stejně neměl smysl.

A proč přežil **Sepp Jörgen**? Protože součástí jeho přirozenosti byl životní ideál dosažitelný a prostý, byť jen intuitivní: založit rodinu a zajistit tak to nejdůležitější – pokračování lidského rodu (tady možná probleskne ozvěna masarykovského obyčejného, dělného života).

Dykův **slovník** je lehce archaický, ale **větná stavba** přehledná, až lakonická. Po některých větách vzniká v proudu vyprávění zámlka, která vybízí čtenáře k domýšlení hlubšího smyslu; hovoříme o **nedourčenosti** textu (*A Sepp Jörgen žil, ničeho dále nečekaje.*)

Intenzivní vztah mezi Agnes a krysařem autor zdůrazňuje tím, že řeč právě těchto dvou postav obsahuje **skryté významy** („*Myslím, že tu máte co činiti; je tu mnoho krys.*“ / „*muž, který klečí, není už docela mužem.*“). **Symbolický** je ovšem celý příběh: střetnutí putující volnosti s hříšnou atmosférou nakonec zničeného města známe už z Bible (osud Sodomy apod.).

<https://www.artbohemia.cz/cs/grafiky-tisky/63042-krysar.html>

<https://www.outdooractive.cz/cs/poi/weserbergland/museum-hameln/16519149/>